

les llengües del judaisme

Del 22 de març al 30
de setembre de 2013

ש
לשוננו מלכותנו עולם
נבחר לרבות להם נבחרים
וקליריך ועוררך
ש
לבינו שנעלה עלינו מחר
מלכותנו קרב עץ מנחם שלמה
קום עמי קדמך של שם חכם
למנוחנו של שם חכם

Libre de comptes de J. Zabara (1443) AHG, G2, 212

Ho organitza:

PATRONAT
CALL DE GIRONA

Ajuntament de Girona

Hi col·laboren:

Generalitat de Catalunya
Departament de Cultura
Arxiu Històric de Girona

Diputació de Girona

CAMINOS DE
SEFARAD
RED DE JUDERÍAS DE ESPAÑA

presentació

Presentem en aquesta exposició una panoràmica sobre quatre llengües que han tingut relació amb el món jueu, que ha estat al llarg de la història, de manera excel·lent, el món de la paraula.

En primer lloc, parlem de la llengua **hebrea**, que és la llengua per antonomàsia del poble d'Israel, i una de les llengües més singulars de tota la història de la humanitat: amb tres mil anys d'història, l'hebreu, la llengua de la Bíblia, és també avui mateix una llengua plena de vida i de creativitat a l'Estat d'Israel, on va aconseguir de revivre com a llengua parlada després de molts segles de ser utilitzada sols com a llengua de pregària i de cultura escrita.

L'exposició presenta també l'**ídix**, la llengua de les comunitats jueves de l'est d'Europa abans de l'Holocaust, transmissora d'una enorme riquesa literària.

«Les llengües del judaisme» ofereix també notícies sobre el **judeocastellà**, la llengua procedent del castellà medieval que van mantenir les comunitats jueves de l'est de la Mediterrània, i testimonis del **català** escrit per jueus, generalment amb lletres hebrees, durant l'edat mitjana.

*Al principi Déu creà els cels i la terra (...) i Déu digué
(Gènesi, 1, 1-3)*

Hebreu, ídix i judeocastellà són llengües vives. Es publiquen diaris, llibres i revistes arreu del món per a un públic divers, que les parla habitualment o les recorda de la infantesa.

«**Les llengües del judaisme**» es fonamenta en plafons explicatius, mapes que mostren l'espai geogràfic de cadascuna de les llengües, textos, objectes i llibres escrits en totes elles. També es recolza en elements tecnològics i en sistemes interactius, que permeten l'audició de les diferents parles a través d'arxius sonors de diversa naturalesa, així com la lliure escriptura i la gravació de talls de veu de tothom que hi desitgi participar personalment. Amb aquesta exposició, el Patronat Call de Girona vol presentar una visió àmplia del fet cultural i de la diversitat lingüística que és, sempre, mostra de riquesa i d'avenç en una civilització.

«Una ciutat respira quan en ella hi ha espais per a la paraula», va escriure el filòsof francès Michel de Certeau. I aquesta exposició també vol ser això: un espai per a la paraula, un indret que dona alè, expressió i memòria al call de Girona i a la història de la gent que el va habitar i que hi va deixar una forta i important empremta a través, entre altres coses, de la seva escriptura i de la seva parla quotidiana.

hebreu i arameu

les llengües santes

L'**hebreu** era la parla dels habitants de la terra que la Bíblia anomena «el país de Canaan», que des de l'any 1000 aC en endavant coneixerem com la terra d'Israel. En hebreu van ser escrits la major part dels llibres que componen la gran biblioteca que és la Bíblia.

Durant el segle VI aC, a Babilònia, el poble d'Israel començà a parlar **arameu**, llengua semítica de les tribus de les estepes de Síria i Mesopotàmia (s. XII aC). Amb el retorn a Jerusalem (538 aC) l'arameu es va anar estenent com a llengua parlada entre la població jueva. En arameu es van redactar uns fragments dels llibres d'Esdres i Daniel i les traduccions interpretades de la Bíblia (targums).

L'hebreu va quedar reduït a un petit territori al voltant de Jerusalem, fins que cap al s. IV dC **s'extingí com a llengua parlada**. A partir d'aleshores, s'utilitzà com a llengua de pregària i de comunicació escrita dels jueus d'arreu del món, però les llengües de la vida quotidiana eren les mateixes que les dels països on vivien. A finals del s. XIX es va anar recuperant i consolidant, i actualment és la llengua oficial de l'Estat d'Israel.

L'home donà noms...
(Gènesi 2, 20)

L'hebreu és la llengua oficial de l'Estat d'Israel.

Hi ha 5.300.000 parlants a tot el món.

El 1966 Shmuel Yosef Agnon, escriptor d'origen ucraïnès, va guanyar el premi Nobel de literatura per la seva obra escrita en hebreu.

personalitats

Elièzer ben Yehudà

Nascut el 1858 a Luzhki (Bielorrússia). Periodista i filòleg jueu i autor del primer gran diccionari de la llengua hebrea moderna. L'any 1879 va llançar la idea de crear un centre cultural jueu a Palestina, on l'hebreu passaria a ser la llengua parlada de la vida de cada dia. Ell mateix s'hi traslladà a viure i va començar a parlar hebreu en el context de la seva família, alhora que començava l'educació elemental en hebreu entre la població jueva emigrada de diversos països d'Europa. Ell va ser el gran filòleg que va fer possible que l'hebreu tornés a ser una llengua viva, parlada en tots els àmbits, després de molts segles de ser utilitzada sols com a llengua escrita i de pregària. Va morir a Jerusalem el 1922.

Rahel (pseudònim de Rahel Bluwstein)

Nascuda el 1890 a Saratov (Rússia), va passar la infantesa a Poltava (Ucraïna). El 1909 va emigrar a Palestina, on va viure fins la seva mort, el 1931. És una de les principals poetes hebrees. La seva poesia es caracteritza per la claredat d'estil, la lírica senzilla i la musicalitat. Això ha fet que els seus poemes esdevinguessin molt populars.

ídix

mame loshn, «la llengua de la mare»

L'**ídix** és la llengua formada a partir de l'alt-alemany medieval i d'elements d'altres llengües, principalment l'hebreu i les llengües eslaves. S'escriu amb caràcters hebreus, de dreta a esquerra. Es devia formar cap a l'any 1000 dC entre les comunitats jueves de les terres de la regió de Renània, i amb el pas dels segles es va anar desplaçant cap a les regions de l'est d'Europa: Polònia, Lituània, Bielorússia, etc.

Designada afectuosament pels jueus com a *mame loshn* («la llengua de la mare») va ser la llengua parlada per la major part de les comunitats jueves de l'est d'Europa, exterminades durant l'Holocaust.

Jo començo a escriure, fills estimats, després de la mort del vostre pare. Amb l'escriptura, me les he arreglat per viure a través de moltes nits de vigília. Escriure m'ha ajudat a allunyar els tristos pensaments que m'aclaparaven.

(Glückel von Hameln, 1691)

L'ídix actualment té 2.000.000 de parlants a tot el món.

El 1978 Isaac Bashevis Singer va rebre el premi Nobel de literatura per la seva obra novel·lística escrita en ídix.

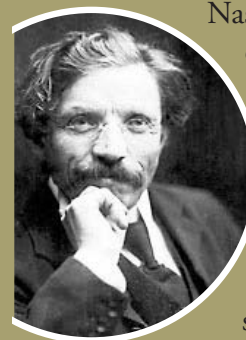
personalitats

Glückel von Hameln (*Glikl bas Judah Leib*)

Nascuda a Hamburg (Alemanya) el 1646, va ser esposa del comerciant jueu Hayyim von Hameln. Des de la mort de l'espòs, el 1689, es va fer càrrec dels dotze fills i filles i de conduir i administrar els negocis del seu difunt marit. Va establir relacions comercials amb Amsterdam, Viena, Leipzig, Metz i París. El 1690 va començar a escriure els seus diaris, dels quals se n'han conservat set quaderns. Hi relata la vida quotidiana de les comunitats jueves del Rin, així com aspectes clau de la història del seu temps.

Shólem Aléykhem (*Sholem Yakov Rabinovitsh*)

Nascut a Pereiaslav, Ucraïna, el 1859. Als quinze anys va escriure la seva primera obra en ídix, una llengua que va defensar pel damunt de tot. El 1889 va publicar *Die Yiddische Volksbibliothek* («La biblioteca ídix popular»). Va viure a Odessa, a Kíev i a Ginebra, fins que el 1914 va emigrar a Nova York, on va morir al cap de dos anys. La seva literatura està adreçada tant al públic infantil com a l'adult i té un gran contingut humorístic. Una de les seves obres més conegudes és *Tevye, el lleter*, que va inspirar la pel·lícula musical *El violinista damunt el teulat*. Va publicar moltíssimes obres en ídix i és considerat l'autor més important en aquesta llengua.

judeocastellà

una mar de paraules

El **judeocastellà** és el dialecte parlat pels jueus castellans expulsats de la Península Ibèrica i per llurs descendents. Es va parlar des del segle XV fins pràcticament a l'actualitat en les comunitats sefardites en terres de l'antic Imperi otomà, en la regió dels Balcans i al Marroc.

Al llarg del segle XVI es van realitzar diverses traduccions de la Bíblia en aquesta modalitat lingüística. Es tracta de traduccions mot a mot de l'hebreu al castellà, que dóna un tipus de llengua coneguda amb el nom de **ladino**.

El 1730 es va començar a publicar en aquesta llengua el comentari bíblic *Me'am Lo'ez*, una mena d'enciclopèdia del saber tradicional jueu que conté materials de caire jurídic, religiós, llegendari, històric, anecdòtic, folklòric, moral i místic. L'altre gran gènere literari de la literatura en judeocastellà són les cobles, poemes de contingut generalment narratiu, de temàtica jueva o específicament sefardita. El teatre és el tercer gran gènere, que adquirí gran difusió al llarg del segle XIX i en les primeres dècades del segle XX.

Oh qué mueves meses pasé d'estrechura

Me nació un hijo de cara de luna

Viva la parida con su criatura

Ya es buen simán esta alegría

Bendicho'l que mos deajo a ver este día

(Poesia oral tradicional, Salònica, final segle XIX)

El judeocastellà es parla en l'àmbit familiar.

El parlen 200.000 persones a tot el món.

Va generar diferents variants segons la zona geogràfica on estava establerta la comunitat que el parlava; una de les més característiques, que a més té nom propi, és la *haquitia* (judeocastellà amb molta influència de l'àrab, parlat al Marroc).

personalitats

Doña Graçia Mendes

Va néixer el 1510 a Portugal. Als divuit anys es va casar amb Francisco Mendes, hereu d'una nissaga de banquers portuguesos conversos. Quan va quedar-se vídua, va continuar al capdavant dels negocis de banca del seu marit. El 1542 va emigrar amb tota la família a Anvers, i d'allà, fugint de la Inquisició, va fer cap a Venècia. El 1594 es va establir a Constantinoble, acollida pel soldà Solimà el Magnífic. Des d'aquella ciutat es va convertir en protectora de persones converses i jueves que varen trobar en ella ajut i refugi. Va fundar sinagogues i escoles jueves per tot l'Imperi Otomà. Va morir el 1569.

Yaaqob Kuli

Rabí, editor i iniciador de la sèrie de comentaris bíblics en judeocastellà coneguda com a *Me'am Lo'ez*. Descendent d'il·lustres nissagues de rabins d'origen hispànic, va néixer a Safed (Palestina) cap al 1685. Va establir-se a Constantinoble per a publicar les obres del seu pare. Va morir el 1732.

català

als carrers dels calls

Hi ha una evidència històrica, cultural i lingüística que s'imposa: els jueus que vivien en les terres de parla catalana durant l'edat mitjana escrivien en llengua hebrea però parlaven en **català**, com la resta de la població d'aquesta terra.

S'han conservat milers de pàgines escrites en la llengua de la Bíblia per autors nascuts en terres catalanes.

En els textos escrits en hebreu pels jueus catalans afloren, escrites en lletres hebrees, moltes paraules de la llengua de la vida quotidiana d'aquelles persones i de les seves comunitats: el català.

La paraula forada allò que no forada l'agulla

(Jafudà Bonsenyor, Barcelona, segle XIII)

Girona, Barcelona i Perpinyà són les comunitats més importants, des del punt de vista cultural, de tota la Catalunya medieval.

N'eren originaris els grans savis jueus que varen escriure textos d'altíssim nivell intel·lectual en la llengua de la Bíblia, en els quals utilitzen, a voltes, paraules i expressions en la llengua de la vida quotidiana, ço és, el català.

personalitats

Jafudà Bonsenyor

Metge, escrivà i traductor, fill d'Astruc Bonsenyor, escrivà d'àrab de Jaume I. Va néixer a mitjan s. XIII. Vers 1298 , i per encàrrec del rei, va escriure en català el llibre *Paraules e dits de savis e de filosofos*, una obra que féu guanyar a la literatura catalana un florilegi de màximes concises de molt diverses procedències, sobretot aràbigues i hebrees. Se'n conserva un exemplar del segle XV a la Biblioteca de Catalunya (Barcelona).

Astruga, muller de Maïr Vidal

El 1347 compareixia davant del jutge ordinari de Besalú, Arnau de Batet, per demanar que la seva *quetubà* (contracte matrimonial jueu) fos posada en romanç, és a dir, en català, per tal que pogués ser entesa per les autoritats cristianes. Astruc Issac i Salomó d'Alborns, sota jurament, en feren la traducció paraula per paraula: «*En tres de la setmana en XXVI dies a mes de Elul an de V milia e XC e VI a criament de segla a comta que nos comtans...*».

les llengües del judaisme

Organitza:

Patronat Call de Girona – Museu d'Història dels Jueus

Comissariat:

Joan Ferrer Costa i Patronat Call de Girona – Museu d'Història dels Jueus

Disseny i producció:

Mostra Comunicació

Amb la col·laboració de:

Arxiu Històric de Girona i Red de Juderías de España–Caminos de Sefarad

Museu d'Història dels Jueus

Sales d'exposicions temporals, planta baixa

De dimarts a dissabte de 10 a 18 h; dilluns, diumenges i festius de 10 a 14 h.

Juliol i agost: de dilluns a dissabte de 10 a 20 h; diumenges i festius de 10 a 14 h.

Carrer de la Força, 8 – 17004 Girona

Tel.: 972 216 761 – callgirona@ajgirona.cat

www.girona.cat/call – www.facebook.com/callgirona